

A nemzeti–nemzetközi reláció a jelenkori világban

A Társadalmi és Politikai Tudományok Akadémiája, valamint a Politikai Tudományok és a Nemzeti Kérdés Tanulmányi Intézete nemrég szimpoziumot rendezett a nemzeti és a nemzetközi dialektikájáról. Az eszmecsereben — amelyről a *Lupta de clasă* ez évi 3. száma tudósít — Constantin Vlad, a Politikai Tudományok és a Nemzeti Kérdés Tanulmányi Intézetének igazgatója, Marin Nedelea, Călin Vălsan, Elena Florea, George Moca, Valter Roman, a Politikai Kiadó igazgatója, Dumitru Mazilu, a Politikai Tudományok és a Nemzeti Kérdés Tanulmányi Intézetének aligazgatója és mások vettek részt. A felszólalások alábbi tartalmi ismertetése az eszmecsere témáját elsődlegesen a világpolitika, a nemzetközi élet koordináta-rendszerében taglalja, nemzetközi jogi és főként politológiai szempontból.

A nemzeti és a nemzetközi politológiai fontossága jegyében a hangsúly a nemzeti és az internacionalista meghatározottságok és kötelezettségek összhangjának kidomborítására tevődött.

Az átfogó, az általános, ugyanakkor a partikuláris jegyeket elemző felszólalásokban természetesen merült fel vezérmotívumként a munkásosztály nemzeti és nemzetközi kötelezettségeinek egysége, annak megállapításával, hogy a munkásosztály mozgalma kiterjedésében, jellegében és alapvető céljaiban internacionalista. Fontos elemek — például a forradalom útján felszámolandó, elavult társadalmi rendszerek közös vonásai — határozzák meg mindazt, ami a forradalmi mozgalomban közös és ismétlődő.

A munkásmozgalom nemzetközi jellemzője a legszorosabb kapcsolatban áll a nemzeti jellemzőkkel, ugyanis az általános, a közös is a partikulárisban, a sajátos konkrétságának változatos formáiban nyilvánul meg; a változatokban ismétlődik a közös lényeg. Az ismétlődések során mégsem lesznek egymással azonosak a variánsok. Valamely ország forradalmi erőinek, munkásosztályának, élcsapatának történelmi feladata: a szocializmus győzelmének biztosítása saját hazájában; e feladat teljesítésével teremthetnek meg aztán az igaz hazafiság és a szocialista internacionalizmus egységének objektív feltételei. A forradalmi mozgalomban nemzeti jellegű az arra irányuló törekvés, hogy a forradalomban és a szocialista építésben hatékonyvá váljanak a sajátosságok, amelyek sajátosságukban nem állíthatók szembe a munkásosztály nemzetközi feladataival. Semmi közülük a nemzeti szűkkeblűséghez, a nacionalizmushoz, amelynek jegyei félreismerhetetlenek: más

nemzet vagy a nemzetiségek jogainak el nem ismerése, a nemzeti egyenlőtlenség politikájának gyakorlata, mások üldözése, más népek feletti uralomra törekvés.

Mivel a kommunista és munkáspártok egymás közötti kapcsolatainak az internacionalizmus, a szuverenitás és a függetlenség, a jogegyenlőség, a belügyekbe való bármely beavatkozás elutasításának alapelveire kell épülniük (egymástól elválaszthatatlan princípiumok ezek!), lényegében nem csorbitja valamely párt függetlenségét az a tény, hogy nemcsak saját népének, hanem a nemzetközi munkásosztálynak is felelősséggel tartozik politikájáért, amelyet az illető párt hivatott kidolgozni.

Hosszú volna felsorolni mindazokat az okokat, amelyek a fenti kérdések előtérbe jutásához vezettek, mégpedig nemcsak a nemzetközi kommunista mozgalmon belül, s egyidejűleg a marxizmus örvendetesen árnyalódó gondolatvilágában, hanem sokkal tágabb szférákban is, mondhatni: világviszonylatban.

Nyilván nem kis mértékben járult hozzá a nemzeti—nemzetközi problémakör időszerűségéhez a jelenkor nemzetközi életének egyik fő társadalmi-politikai jellegzetessége: a független nemzeti és állami lét szembetűnő fontossága.

A nemzeti—nemzetközi reláció új időszerűségének objektív körülményeit az szolgáltatja, hogy — nemzetközi politikai, diplomáciai és más természetű — küzdelem folyik az államok, a nemzetek közötti viszonyok új alapokra helyezéséért. A politikailag-társadalmilag megváltozott, a tudományos-műszaki forradalomban új erőre kapó világban a világpolitika entitásai (a nemzetek, a nemzeti államok) nagyon is különböző fejlettségi fokokról indulva keresik új helyüket a nagy események sodrában.

Nem kevésbé fontosak a kérdést időszerűsítő szubjektív körülmények. Közülük elsőként azok a politikai, világnézeti, elméleti útkeresések említhetők, amelyek a nemzeti elem rendkívül erőteljes érvényesülése idején az államok és a nemzetek függetlensége és egyenlősége követelményét igyekeznek egyeztetni az elsődlegesen gazdasági természetű integrálódások előmozdítását szolgáló irányzatokkal.

Mind az útkeresések, mind az integrálódási irányzatok világviszonylatban megfigyelhetők. A nemzeti—nemzetközi viszonyának kérdésköre ezek szerint nem szűkíthető le a szocialista építésen belül ható általános—partikuláris viszony kérdéskörére, de még a szocialista világrendszer és valamely szocialista állam korrelációjára sem.

A kérdés az összes államok és az államok világközössége viszonylatában időszerű; így hát a nemzeti—nemzetközi relációnak a szocialista táboron belüli értékelésekor, a kérdések alaposabb érthetőségéért, helyénvaló a világösszefüggéseket is szem előtt tartani; nem lehet megfelelkezni a tőkésrendszer köréről, a „harmadik világ” országairól, és nem hagyhatók figyelmen kívül az antiimperialista mozgalmak fejlődésének következményei.

A nemzeti—nemzetközi viszonyának dialektikája aszerint jelentkezik más-más formákban, hogy milyen viszonylatokban vizsgáljuk.

A szocialista államok között elsősorban az egyes entítások nemzeti és állami érdekei s a szocialista világrendszer általános érdekei viszonylatának problémájaként fogható fel. A nemzeti—nemzetközi korreláció a szocialista építésben, a szocialista világrendszer viszonylataiban főként a nemzeti sajátosságok jegyében jelent-

kezik. Minthogy a szocializmus feltételei közepette a nemzeti elem a társadalmi fejlődés tényezőjeként megőrzi pozitív tartalmát, mellőzése kizárja a tudományosan megalapozott társadalompolitika érvényesítésének lehetőségét.

A feltételek országonként és koronként változók. Országonként különbözik a változások üteme is, a szocialista építés szakaszai nem azonos ritmus szerint követik egymást. Maga a szocialista építés történelmileg új jellegű; újszerűsége a marxizmus országonként érvényesülő eredeti alkotó alkalmazásában is megnyilvánul.

Az újszerűség elemének jelentősége arra enged következtetni, hogy a nemzeti sajátosság problémája nem redukálható a múltból örökölt sajátosságokra. Az új, a szocialista tartalmat átító nemzeti sajátosságok egyben az új rendszer építése törvényszerűségeinek és általános követelményeinek konkrét megnyilvánulási formái is.

A nemzeti jelleg nemzeti értékek és érdekek kifejezője. Akárcsak az osztály-érdekek, a szocialista nemzet és a szocialista állam nemzeti érdekei is objektíve meghatározottak. A szocialista nemzet érdekei objektív meghatározottságukban nem kerülnek ellentmondásba a munkásosztály érdekeivel, a szocializmus objektív nemzetközi érdekei szervezést alkotnak minden egyes szocialista ország esetében, s a szocialista országok egysége megköveteli a nemzeti érdekek tiszteletben tartását. A nemzeti—nemzetközi dialektikus korrelációját nem való egyszerűsítő politikai aritmetikával az egész és a rész viszonyának képletére visszavezetni. A szimplifikálások ugyanis logikai hibákra vezethetnek, amelyek szerint a rész — úgy mond — alárendelendő az egésznek, vagyis a nemzeti érdek az általános érdekeknek.

A szimpozion során szó esett a szakirodalom azon — egyöntetűnek mondott — felismeréséről, amely szerint a nemzetbe szerveződött társadalmakban a nemzeti és a nemzetközi egysége az általános és a partikuláris viszonya sajátos formájának kifejezése. Még ez sem jelenti azt, hogy az általános és a sajátos viszonya azonos volna az egész és a rész relációjával. Az általános—sajátos viszonylaton belül tehát az egyszerűsítés hátrányai nélkül mutathatók ki további összefüggések: a nemzetközi a társadalmi élet általános jellemzőit jelenti, mindazt, ami a nemzetbe szerveződött társadalmakban szükségképpen ismétlődő és közös; viszont a nemzeti a nemzetközinek konkrét megnyilvánulási módja, a nemzetközi létezésének módja minden egyes nép történelmi fejlődésének megfelelően. Ebben az értelemben került sor aztán két további kategória — a hazafiság és a szocialista internacionalizmus — egységének megkülönböztetésére: a nemzeti és a nemzetközi a társadalmi fejlődés objektív folyamatának kategóriái, a hazafiság és az internacionalizmus pedig szubjektív kategóriák a kommunista pártok és a szocialista államok politikájának és ideológiájának alapelveiként. E politikai kategóriák a nemzeti és a nemzetközi objektív dialektikus egységének kifejezői a szubjektív tényezők síkján.

Szóba került az is, hogy a nemzeti, illetve a nemzetközi kategóriájával kapcsolatban néha fogalomzavart okoz a nemzeti kérdés „nemzeti probléma”-ként való emlegetése.

Ezzel kapcsolatban elemezték a nemzet társadalmi szerepét és távlatait. A nemzet jövőjéről szóló fejtegetések ismételten állást foglaltak azok ellen, akik a

nemzetet elavuló kategóriának minősítik, mintegy igazolásaként a nemzetfölöttiségre való átmenet szükségszerűségének. Ugyanakkor a nemzet távlatainak hangoztatásakor felmerült a nemzet etnikai jegyének fontossága. Az elhangzottak értelmében a nemzet nem csupán társadalmi-politikai, társadalmi-gazdasági, társadalmi-művelődési és szellemi, hanem egyben társadalmi-etnikai kategória is. Ezek szerint a nemzet — etnikum is lévén — addig marad fenn, amíg az etnikum.

*

Valamely szocialista ország jól felfogott és helyesen megfogalmazott nemzeti érdekei és a szocialista vilárendszer érdekei között nem alakulhat ki objektív ellentmondás. Ebből azonban nem következik, hogy a különböző szocialista országok nemzeti érdekei automatikusan, mindenkor és minden vonatkozásban, a társadalmi érdekek minden szintjén azonosak.

A nemzetközi jog azon területek egyike, amelyeken a nemzeti és a nemzetközi dialektikus viszonya érvényesül. A nemzetközi jogban pontosan körülírtak a minden állam vonatkozásában egyformán érvényes alapelvek és szabályok. A nemzetközi jog alapelvei az államközi viszonyokat szabályozó legfontosabb etikai normák összegezésüként is felfoghatók. Ezért a szocialista jogelmélet legfontosabb törekvései közé sorolható a nemzetközi jog és a szocialista internacionalizmus alapelveinek egyeztetése.

A szocialista országok viszonyaiban máris érvényesek a jelenkori nemzetközi jog azon alapelvei, amelyek alól nincs kivétel. E jogok középpontjában a nemzeti szuverenitás áll, minden nép ama joga, hogy maga döntsön sorsa felől. A szocializmus, a szocialista államok történelmi küldetése, hogy biztosítsák ezen alapelvek — diszkrimináció nélküli — érvényesítését, egymás közötti kapcsolataikban csakúgy, mint a nemzetközi élet minden viszonylatában. A teljes egyenlőség annak kifejezése, hogy minden szocialista állam szuverén és független entitás mind a többi szocialista államhoz fűződő kapcsolataiban, mind a legszélesebb körű nemzetközi közösségben.

A nemzeti—nemzetközi viszony dialektikája nem egyeztethető össze az ún. „külügyi jog” elsődlegességének a tézisével. Szuverén és demokratikus állami rendszerben a nép nemzeti életét tükröző belpolitikai viszonyok döntő módon befolyásolják az illető állam külpolitikai kapcsolatait; nem a külpolitikai kapcsolatok alakulása határozza meg a belpolitikai relációkat, hanem fordítva. A „külügyi jog” elsődlegessége korlátozhatná a nemzetek szabadságát, gátolhatná őket nemzeti és nemzetközi jogaik érvényesítésében. A nemzetközi élet fejlődése során létrejövő szerződések, egyezmények nyilván kötelező erejűek, de csak ha a szerződő felek szabad akaratát tükrözik. A szuverenitás alapelveinek mellőzése lehetlenné teszi a népek nemzeti és nemzetközi érdekeinek az egyeztetését.

*

A nemzetek, a nemzeti államok aktív nemzetközi szerepének hangoztatásával párhuzamosan a világpolitikai és a nemzetközi jogi irodalom rendszerint hangsúlyozza a kis és közepes nagyságrendű államok jelentőségét. A kis és közepes nagyságrendű államok nemzetközi jelentősége nem mutatkozhatna meg a nemzetek világpolitikai tényezőkként való érvényesülése nélkül.

Ezen államok történelmi tapasztalatai és jelenlegi szükségletei életbevágóan fontossá teszik számukra a nemzetközi jog maradéktalan érvényesítésének követelését. Majdnem minden kis és közepes nagyságrendű állam csak keserves harcok

arán szabadulhatott fel a hosszas idegen uralom alól, nyerhette el szuverenitását és függetlenségét; népeik ezért is tartják oly fontosnak nehezen kivívott jogaik megőrzését. Ezen államok döntő többsége csak mostanában építheti ki az iparosítás, a tudomány vívmányait hasznosító korszerű nemzetgazdaságát, és e törekvésük útjából el kell háritaniuk minden diszkriminációt, a nemzetközi együttműködés minden korlátozását. A kis és közepes nagyságrendű államok aktív szerepének hangoztatása természetesen nem jelenti a nagy államok fontosságának megkérdőjelezését és az országok társadalmi rendszerei között fennálló különbségek jelentőségének mellőzését.

A nemzetközi szerződések és a nemzetközi szervezetek problémaköre is a nemzeti—nemzetközi relációk ismeretében válik érthetőbbé.

A nemzetközi együttműködés alapelveinek megfelelően minden egyes szocialista ország szuverén diplomáciai tevékenységet is kifejti, maga határozza meg, hogy milyen természetű nemzetközi kapcsolatokat építsen ki, milyen szerződéseket kössön, milyen domíniumokban és milyen mértékben vegyen részt valamely nemzetközi szervezetben. A demokrácia—szuverenitás egysége a nemzetközi szervezetekben való részvétel tekintetében fontos elem, ugyanis a nemzetközi szervezetek időnként az államok szuverenitásának korlátozása felé tendálnak, arra törekedvén, hogy a népeket megfosszák a saját érdekeinek megfelelő rendezések lehetőségétől.

Ezzel összefüggésben figyelemre méltó vélemények hangzottak el a szerződések, egyezmények értelmezésének mikéntjéről. Bizonyos két- vagy többoldalú, de — mert nem minden szocialista országra kiterjedő — körülhatárolt jellegű szerződések princípiumai nem alapelv-jellegűek, hanem inkább csak kiindulópontnak, a szocialista országok együttműködési normái kialakulási folyamata szakaszának tekinthetők. Ezzel összefüggésben is hasznosnak tűnik az általános nemzetközi jog analógiája. A nemzetközi jogban alapelvek rangjára csak azok a szabályok emelkednek, amelyeket a világ minden állama elismer. Hasonlóképpen a szocialista államok közötti viszonyok princípiumai csakis azok lehetnek, amelyek az összes szocialista államok kifejezett egyetértésére épülnek. Több állam egyetértése bizonyos megfogalmazások tekintetében nem minden esetben jelenti azt is, hogy az illető államok azonosan értelmezik a szóban forgó elveket; a consensusnak ki kell terjednie az alapelvek jogi tartalma elemeinek a meghatározására is.

*

A nemzeti és a nemzetközi alapvető fontosságú fogalmainak időszerű politikai jellegét messzemenően alátámasztják a szocialista Románia külpolitikájának állandói; Románia — a függetlenség és a nemzeti szuverenitás, a jog-egyenlőség, a kölcsönös segítség, a szocialista internacionalizmus princípiumai alapján — külpolitikájának középpontjába helyezi barátságát és tartós szövetségét a szocialista államokkal, széleskörűen továbbfejleszti sokoldalú együttműködését minden szocialista országgal, a KGST tevékenységében részt vevő és minden más szocialista országgal; a Varsói Szerződésnek maga is tagja lévén, katonai síkon tökéletesíti együttműködési relációit a Szerződés tagállamaival, s bővíti együttműködését minden szocialista ország hadseregével, készen arra, hogy hozzájáruljon a szocializmus és a béke érdekeinek megvédéséhez bármely imperialista agresszorral szemben.

Rövid tartalmi ismertetésünkben nem térhettünk ki a tudományos fórumon lezajlott véleménycsere minden mozzanatára. Beszámolóinkkal — néhány alapvető fogalom tisztázási kísérleteiről tájékoztatva — a publicisztikában oly gyakran érintett kérdések újraelemzésének tényét, fontosabb vetületeit igyekeztünk érzékeltetni.

Farkas László

FOGALMAK ÉS NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK

Az agresszió

Bonyolult kapcsolatrendszer a nemzetközi élet. Az államok, nemzetek közötti viszonyok sokfélék: politikai, gazdasági, kulturális és más természetűek. E viszonyfélések mindegyike megköveteli a kölcsönös kommunikációt, az információ-átadást és -felvételt. A világméretű kontaktusok csak akkor lehetnek célszerűek, ha az információcsere kielégíti a következő alapkövetelményt: a kibocsátó rendszer ugyanazt érti az információn, mint a receptor. Az információs kapcsolatok megteremtésének fő eszköze a fogalom. Íme, ezzel az egyszerű levezetéssel megteremtjük az áttételeket a két, egyébként első pillantásra nagyon távol állónak tűnő tényező — a fogalmak és a nemzetközi kapcsolatok — között.

*

A nemzetközi szintű érintkezésben a fontos fogalmak szerepe nem merül ki abban, hogy a gondolat- és szándékközvetítés legfontosabb eszközei. Az államközi politikai viszonyokban sajátos fogalmak közvetítenek, olyanok, amelyek magukat e kapcsolatokat tükrözik. A *viszony* és *viszonyreflektálás* egymásra tevődik: a nemzetközi relációk különböző oldalait kifejező fogalmak segítségével építik ki ezeket a viszonyokat.

Mindez fokozott mértékben kiemeli az ilyen fogalmak kidolgozásának és pontos használatának fontosságát. Az építő jellegű érintkezés kialakításához nem elegendő az univalencia, kevés az, ha mindkét fél ugyanazt érti egyik vagy másik, szóban kifejezett fogalmon. Ez csak formai elem, szükséges *előfeltétele* a kölcsönös meg- és egyetértésnek. A lényeg ezen túlmenően tartalmi: az azonos értelemben használt fogalmaknak adekvátan kell tükrözniük a nemzetközi élet jelenségeit. Ez a biztosíték arra, hogy az egyetértés egyben pozitív *állásfoglalás* is legyen.

Közismert, milyen nagy jelentőségű volt annak idején a fasizmus pontos fogalmi definiálása. Nem kétséges, hogy akik a fasizmuson „a fináncióke legreakciósabb, lesoviniztább, legagresszívebb csoportjainak nyílt terrorista diktatúráját” értették, nemcsak egyszerűen azonos értelmet tulajdonítottak egy fogalomnak, hanem egy társadalmi jelenség lényegét is felfogták, fogalomba sűrítették; s az egymás közötti kapcsolataikban *állásfoglalás* nyilvánult meg ezzel az emberellenes, politikai irányzattal szemben.

Az osztársadalmi viszonyokat tükröző és ugyanakkor közvetítő fogalmak valószínű meghatározása bonyolult feladat, nem egyszerű logikai művelet (kevésbé a definíció logikai szabályainak ismerete): szociológiai, filozófiai vizsgálódást is megkövetel. Könnyű megállapítani, hogy a fogalmakat a fogalom körébe tartozó elemek lényeges és általános jegyeinek megjelenésével lehet meghatározni; annál nehezebb a nemzetközi életből kihámozni ezeket a lényeges és általános vonásokat annak érdekében, hogy a tudományosság igényének s ugyanakkor az alkalmazhatóság elvének, a gyakorlati-operatív szükségleteknek is megfeleljenek a definiált kategóriák.

Villantsunk fel néhány ilyen politikai, szociológiai, filozófiai, logikai problémát egyetlen, főként a nemzetközi szférákban szereplő közhasznú fogalommal, az agresszióval kapcsolatban, jelezve, hogy a filozofikum a világpolitikát is áthatja.

*

Az agresszió fogalmának meghatározása mint égető szükségszerűség az emberiség által addig ismert legszélesebb körű agresszív akciók — az első világháború — után merült fel. Ezt követelte a nemzetközi közvélemény s nem kevésbé a háborút megelőzni hivatott biztonsági rendszer kiépítése. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 1917. november 8-i Békedekrétuma a hódító háborúkat már az emberiség ellen elkövethető legsúlyosabb bűnnek minősítette. A Népszövetség alapokmánya azonban nem tartalmazott semmiféle pontos utalást az agresszió fogalmára; az első kísérletet a fogalmi tisztázásra az 1924. októberi genfi protokoll jelentette. A protokollban körvonalazott agresszor-fogalom azonban még igen hiányos volt, a körülírás arra épült, hogy agresszornak minősített minden olyan államot, amely visszautasítja a döntőbírósi ítéletet vagy valamely viszály békés rendezését. Az ilyen fogalommegközelítés magában rejtette a circulus vitiosus lehetőségét, ugyanis az agresszió elkövetésének megítélését végső fokon a Népszövetségre bízta, amely viszont arra lett volna hivatott, hogy a döntőbíró szerepét betöltse, holott maga e szervezet nem fogalmazott meg egy egyetemes érvényű „használható” agresszió-fogalmat, valójában tehát pontos meghatározás helyett elodázták a kérdést: hadd döntsön minden esetben a világszervezet, agresszió történt-e vagy sem.

Az 1925-ös locarnói szerződés sem tisztázta a kérdést, sőt agyonbonyolította, hiszen a döntést továbbra is a Népszövetségre hátrította, viszont megkülönböztette az egyszerű agressziót a nyilvánvaló agressziótól. Ez a mozzanat arra hívja fel a figyelmet, hogy az egységes tartalmú fogalmak belső tagolása sem mindig járul hozzá a teljesebb definícióhoz, sőt néha azzal a veszéllyel jár, hogy az ilyen elhatárolás révén a fogalom tartalmából „kilopnak” elemeket (az egyszerű agresszió — úgymond — talán nem is olyan „nagy” agresszió).

Az 1928-as — még érvényben levő — párizsi Briand—Kellogg-paktum, bár tiltja az agressziót (pontosabban: a háborúhoz való folyamodást a nemzetközi konfliktusok megoldásában, a nemzeti politikák megvalósításában), fogalmi szempontból nem hozott megoldást, s így az agresszió meghatározása a harmincas évek elején a leszerelési világértekezlet feladatává vált. Hosszas tanácskozás után 1933. február 6-án terjesztette elő a szovjet küldöttség az agresszió fogalmának meghatározására vonatkozó javaslatát. Érdeemes megjegyezni, hogy ezt az agresszió mi-benlétének eldöntésére irányuló tervezetet egy héttel Hitler hatalomra jutása után kezdték el vitatni, ami jellemző volt a kérdés időszerepségére.

Az M. M. Litvinov előterjesztette meghatározásjavaslatot elsőnek Nicolae Titulescu támogatta. A román diplomata így írt az eseményről: „Genfben vagyunk.

azoknak a szürke reggeleknek egyikén, amelyek ennek a városnak az úgynevezett tavaszát jellemzik. Egyszer csak feláll Litvinov, és javasolja az agresszor meghatározását, amely — bármit mondjanak is az ellenfelek — a mai napig létező legjobb definíció. Nem tudok teniszezni, de úgy éreztem, teniszlabda pattant politikusi tenisztűtőmre. Azonnal visszaütöttem a labdát, s az általános csodálkozás közepette — hiszen Litvinov és én addig engesztelhetetlen ellenfelek voltunk — ezt mondtam: Románia elfogadja az agresszió meghatározását úgy, ahogyan azt Litvinov úr javasolja“ (Nicolae Titulescu: *Discursuri*. 1967. 393.). S valóban erről volt szó: Titulescu azonnal felismerte a kapcsolatteremtés lehetőségét, s ez feltétlenül pozitív állásfoglalás volt. Titulescu nem engedhette közömbösen elszállni a feléje röpített „teniszlabdát“ azért sem, mert a szovjet javaslatban egyes saját, előbb már megfogalmazott gondolatait is fölismerhette. Olyanokat, amelyek az agresszió fogalmi lényegét érintik. Titulescu még a Briand—Kellogg-paktum kapcsán kifejtette, hogy az agressziót nem szabad azonosítani a háború megindításával, a fegyveres támadás ugyanis csak az agresszió *egyik* (igaz, leggyakoribb) formája. Az erőszak alkalmazása, még ha nem is a fegyverek *működtetésével* érvényesített erőszak, ugyancsak agressziónak minősül. Nos, a szovjet definícióban nem szűkül le a fogalom a fegyveres összeütközésekre. Filozófiailag-logikailag azt jelentette, hogy nem a *háborús* erőszakra, hanem a fegyverek *árnyékában* vagy *használatával* elkövetett erőszakra való utalással történt a meghatározás: ezzel elkerülték azt a hibát, hogy a fogalom jellemzésébe a kelleténél több jegy kerüljön, s így a fenygetés formájában jelentkező erőszakos nemzetközi cselekedetek kívül rekedjenek az agresszió fogalomkörén.

Titulescu álláspontja az agresszió fogalmi meghatározásával kapcsolatban kétszeresen értékes volt, hiszen nemcsak hogy elismerte a meghatározás szükségességét — ami egymagában is kiállást jelentett —, hanem ugyanakkor a javasolt definíció tartalmi részét is helyeselte. Ezzel szemben számos delegáció nemcsak magát a meghatározást bírálta, hanem egyenesen megkérdőjelezte a definíció lehetőségét is. A revizionista körök képviselői például kétségbe vonták, hogy „merekv“ és „szigorú“ meghatározást lehet adni az agresszióra. Az Anglia nevében felszólaló Anthony Eden is „túl merev és mechanikus meghatározásról“ beszélt. Sokatmondó Titulescu válasza az angol delegátusnak: „Őn óvakodik a meghatározás merevségétől, de amikor a nemzeti területek épségének megsértéséről van szó, mincs joga megfosztani az új szovjet javaslat által számukra nyújtott értékes elemektől azokat az államokat, amelyek határozottan amellett döntöttek, hogy nem lépik át fegyveresen a nemzeti határokat“ (i. m. 394.).

*

Az agresszió fogalma körüli vita a harmincas évek elején nem maradt meg a fogalomtisztázás szintjén, gyakorlati eredményei is voltak. 1933-ban két nemzetközi egyezményt kötöttek, amelyben a szerződő felek megegyeztek az agresszió meghatározásában. Az egyik konvenciót 1933. július 3-án Románia, Észtország, Lettország, Lengyelország, Törökország, a Szovjetunió, Irán és Afganisztán írta alá Londonban, a második egyezményt ugyancsak Londonban egy nappal később Románia, Csehszlovákia, Törökország, a Szovjetunió és Jugoszlávia képviselői. Mindkét szövegben agresszornak minősítik azt az államot, amely először követi el a következő akciók valamelyikét:

1. hadüzenet és támadás egy másik állam ellen;
2. betörés fegyveres erőkkel egy másik állam területére hadüzenet nélkül;

3. támadás szárazföldi, tengeri vagy légi erőkkel egy másik állam területe, hajói vagy repülőgépei ellen;

4. másik állam partjainak vagy kikötőinek tengeri blokádja;

5. saját állam területén megalakult és egy másik állam területére betört fegyveres csoportok támogatása vagy annak megtagadása, hogy a betöréssel fenyegetett állam kérésére a fegyveres csoportok ellen minden szükséges intézkedést megtegyen az illető állam, amelynek területén a fegyveres csoportok megalakultak és állomásoznak (Nicolae Titulescu: *Documente diplomatice*. 1967. 513.).

A világos és átfogó meghatározás lehetőséget nyújtott arra, hogy az agresszió leglényegesebb fogalmi jegyeinek birtokában az egyes konkrét esetekben el lehessen dönteni: e fogalom vonatkoztatható-e vagy sem az adott akciókra.

Az egyezményben foglalt definíció egyik további érdeme az volt, hogy nem tett lehetővé semmiféle kibúvót. A harmadik szakasz ugyanis leszögezte: semmiféle politikai, katonai, gazdasági vagy más természetű megfontolást sem lehet felhasználni az agresszió „mentegetésére“ vagy „igazolására“. Fogalmilag: az „igazolozt agresszió“ olyan állítás, amely önmagában hordja cáfolatát.

Az egyezmény azonban tovább ment: a teljesebb fogalomhasználat érdekében a függelékben még azt is felsorolta, melyek azok a megfontolások, amelyek *nem* igazolhatják az agressziót.

Ez utóbbi eljárás mód rávilágít a fogalmak meghatározásának egyik nehézségére. A definíciók mindig további más meghatározásokat követelnek, a mi esetünkben: meg kellett határozni azt is, mi *nem* szentesíti az agressziót, ehhez viszont ismét különböző fogalmak szükségesek, amelyek újabb meghatározást követelnek, és így tovább. Ezt a nehézséget az is tetézi, hogy nemcsak a meghatározást kiegészítő definíciókra van szükség, hanem gyakran a meghatározásban szereplő fogalmak is további tisztázást követelnek. Ez annak idején az agresszió-vitában is felmerült.

Az agresszió meghatározására irányuló erőfeszítések a harmincas években fényesen igazolták, hogy a fogalom-definiálás említett nehézsége — az egyik fogalomnak a másik fogalom meghatározásában történő felhasználása — nem jelenthet leküzdhetetlen akadályt, nincs szükség arra, hogy a definíciók a végtelenbe vessenek. (Például arra, hogy folytassák a „fennhatóság“ fogalmának a meghatározását.) Az egyszerűbb „pótdeliníciókkal“ el lehet jutni olyan tartópillérekhez, amelyekre elfogadható meghatározást építhetünk.

*

Eljött aztán az idő, amikor az agresszió fogalmi kérdésből a nemzetközi élet vészes gyakorlati kérdésévé vált.

A második világháború idején az agresszió fogalmának pontosabbá tétele helyett az agresszió visszaverése lett az elsődleges feladat.

A fogalmi meghatározás tökéletesítésének a szükségessége csak a borzalmas vérontás befejezése után került ismét napirendre. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Alapokmánya hangsúlyozza az agresszió megelőzésének és elfojtásának szükségességét, de a Charta sem ad meghatározást az agresszióra. Ezért vált nagyon is időszerűvé feléleszteni a két háború közötti eszmetisztázás eredményeit s szorgalmazni a nemzetközi élet jelenlegi viszonyai megkövetelte agresszió-meghatározást. A hidegháborús hangulatban azonban a szocialista országok részéről jövő minden ilyen természetű kezdeményezés kudarcba fulladt.

1967 e vonatkozásban a fordulat évének tekinthető. A szocialista országok támogatata szovjet javaslat alapján létrehozták az agresszió meghatározásának prob-

lémájával foglalkozó különleges bizottságot 35 állam részvételével. A bizottság eddig öt alkalommal ülésezett (1968-ban Genfben, 1969-ben New Yorkban, 1970-ben ismét Genfben, 1971-ben újra New Yorkban s ez év elején ugyancsak az ENSZ székhelyén).

A probléma nem az, hogy valamilyen merőben új meghatározást dolgozzanak ki, hiszen a harmincas évek agresszió-fogalma lényegében ma is gyümölcsöztesíthető. Mivel azonban az emberi tükrözés folyamat, s mindinkább közeledik a megismerés tárgyához, nyilván egyre adekvátabb fogalmakat lehet használni, különösképpen akkor, ha a fogalmak mögött ható nemzetközi élet nem statikus.

Az agresszió-meghatározás továbbá azért is napirenden maradt, mert még mindig létezik olyan álláspont, amely nemcsak szükségtelennek, de egyenesen lehetetlennek tartja e fogalom pontos tartalmának feltárását. Örvedetes azonban, hogy a fogalomtisztázást szkeptikusan kezelők köre az utóbbi időben egyre inkább leszűkül, mind többen és többen látják be egy ilyen egyetemes meghatározás hasznát a béke megőrzésében.

A definíció szükségességének az elismerésén túlmenően azonban tartalmi kérdésekben is megfigyelhető a vélemények egymáshoz való közeledése. A munkálatok két irányba haladnak. Egyrészt az általános formula pontos megfogalmazása felé, másrészt a fogalom alkalmazhatóságának a konkretizálása irányába. Ez utóbbi lényegében akár vég nélküli felsorolás is lehetne, az agresszió egyes lehetséges eseteinek a megjelölése. A meghatározás-vitának ez a második része is lényeges, bár a hangsúly mégiscsak az általános definíción van, amelyből aztán az egyedi eseteket értékelni lehet. Mindenesetre még a nem teljes felsorolás is hasznos. Teljes felsorolás nyilván lehetetlen, hiszen ez ellentmondana az általános törekvéseknek, ugyanis e fogalmat úgy igyekeznek definiálni, hogy abba az esetleg még elő nem fordult agresszió-formák is beletartozzanak. Az ilyen konkretizálásból azonban nem maradhatnak ki az olyan klasszikus esetek, mint más államok területének bombázása, bármilyen fegyver használata más állam ellen, a partok és kikötők blokádja és a többi.

Ami az általános megfogalmazást illeti, e tekintetben az Alapokmány 2. cikkének 4. szakasza a mérvadó, amely elítéli a fegyveres erő használatát valamely állam részéről más állam területi épsége vagy politikai függetlensége ellen, vagy a támadásnak az Egyesült Nemzetek Szervezete céljaival összeegyeztethetetlen bármilyen más módját.

A meghatározás megfogalmazásakor, többek között, két kérdéssel kell számolni: egyrészt az agressziót úgy kell körülhatárolni, hogy a jogos, önvédelmi vagy a felszabadulásért folytatott harcot semmiképpen se fogja át, másrészt tisztázni kell a tudatos tényezők szerepét az agresszió elkövetésében.

Az első kérdéssel kapcsolatban világos a haladó világnézet vélemény álláspontja: tekintettel arra, hogy az agresszió mindig a függetlenség, a szuverenitás ellen irányul, minden olyan akció, amely a függetlenség *kivívásáért* folyik, szükségképpen kívül esik az agresszió fogalmkörén. Elismerjük tehát minden nép azon jogát, hogy harcoljon szuverenitásának kivívásáért.

Valamivel fogasabb kérdés az agresszió és a tudatos elem közötti kapcsolat. A kérdés így is felmerülhet: vajon valamelyik állam elkövethet-e agressziót anélkül, hogy szándékában lett volna ez. Vagyis: van-e „véletlen“ agresszió?

Az eddigi tisztázódási folyamat eredményeként a delegátusok eljutottak ahhoz az egyöntetű állásponthoz, hogy minden agresszióhoz szükségképpen hozzátartozik a céltudatosság, aki tehát agressziót követ el, agresszív *célt* követ. Az más kérdés, hogy ennek alapján az intenció jelenlétét feltétlenül bele kell-e venni a meg-

határozásba, vagy sem. Sokan úgy érvelnek — s ez a formális logika meghatározás-szabályainak teljesen megfelel —, hogy fölösleges a szándékosság szó szerinti kiemelése, mivel ez minden agresszióknak amúgy is szükségképpen tartozéka. A meghatározásban pedig nincs helye semmi olyannak, amit amúgy is beleértünk a többi jegybe.

Hazánk képviselői aktívan követik részüket az agresszió-fogalom időszzerű újrafogalmazásáért kifejtett tevékenységből. Az ez évi New York-i ülésen képviselőnk számos javaslatot tett a pontosabb megfogalmazás érdekében.

A javaslatok közül az egyik arra vonatkozik, hogy az agresszió elkövetésének felelőssége alól semmi sem mentesítheti az agresszort. Ezt azért szükséges hangsúlyozni, mert elég gyakori az agresszió „megindoklása”. A támadó akciók elkövetésének az okát nemegyszer éppen az agresszió áldozatának tevékenységében keresik, hogy ezzel áthárítsák a felelősséget arra az államra, amelyet agresszió ért. Ennek a lehetőségét kívánja kizárni államunk képviselőjének az a javaslata, mely szerint semmiféle politikai, katonai, gazdasági vagy más természetű, egy állam bel- és külpolitikájára vonatkozó megfontolás sem igazolhatja azt, hogy egy állam vagy államcsoport fegyveres erőt használjon valamely más állam ellen.

Delegátusunk erőteljesen kiemelte azt is, hogy az agresszió mindenekelőtt az állam területi integritása ellen irányul, s a határok sérthetlenségének biztosítása minden agresszió lehetetlenné tételének eszköze. Ugyanakkor lényeges kiemelni azt is, hogy az agresszió fogalmába nem tartozik bele az időtartam, vagyis az, hogy mennyi ideig tart az agresszió. Az *ideiglenesen* folytatott agresszív cselekvés — például megszállás — is agresszióknak minősül. Mindezeket figyelembe véve küldöttünk ismételten kimondta: minden állam területe sérthetetlen, s még ideiglenesen sem lehet semmiféle katonai megszállás vagy más állam részéről jövő, erőt alkalmazó intézkedés tárgya.

Lényeges probléma az agresszió *következménye*. Fontos elvi kérdés, hogy nemcsak az agressziót, hanem annak következményét is fel kell számolni. Egyébként az a visszas helyzet adódna, hogy az agresszort elítéljük ugyan tettéért, ő ennek ellenére nyugodtan élvezzi az agresszió biztosította előnyt. Éppen ezért javasolta küldöttünk: semmilyen területszerzés vagy az agresszió nyomán szerzett más különleges előny nem ismerhető el. S emlékeztetett még a következőkre: a tartós béke lényegbevágó feltétele, hogy a nemzetközi életből kizárják az erőszak használatát és az erőszakkal való fenyegetést, az uralmi, agressziós és diktátumpolitikát, s az államok között hozzanak létre olyan kapcsolatokat, amelyek alapja minden állam nemzeti függetlenségének és szuverenitásának tiszteletben tartása, a jogegyenlőség, a belügyekbe való be nem avatkozás, a nemzetközi viszályok kizárólag békés eszközökkel történő megoldása. Ezeket az elveket egyébként már ünnepélyesen meg is erősítette az ENSZ Közgyűlése.

Vannak filozófusok, akik néha azon siránkoznak, hogy hiába fogjuk ma-rokra a fogalmakat, kifolynak ujjaink között. Szerencsére sok politikus derűlátóbb. Valóban, az agresszió fogalmának meghatározása körüli eszmecserek is jótékony hatásúak lehetnek.

Balázs Sándor